

Prekodravski mostobran

Pretpočetak zapadnog sektora virovitičkog mostobrana

Uvod

Zajedničkim operacijama Šestog korpusa NOVJ (slavonskog), Desetog korpusa NOVJ (zagrebačkog) i dvije brigade Sedme divizije NOV (banijske), od 25. rujna do 12. listopada 1944. likvidirano je devet ustaških, domobranskih i bjelogardijskih uporišta u Podravini. Oslobođeno je prostrano područje između Koprivnice (isključivo), na sjeverozapadu i Donjeg Miholjca (isključivo), na jugoistoku.¹ Pripojeno je slobodnom teritoriju u Kalniku, Bilogori, Moslavini i Slavoniji, koji se na jugu prostirao do glavnih komunikacija u Posavini, a djelomično i do rijeke Save.

Iz Podravine jedinice NOV-a razišle su se na više strana i od druge polovice listopada do početka prosinca 1944. operirale na rubovima slobodnog teritorija s namjerom da ga šire u smjeru istoka, juga i zapada. Jedinice Šestog korpusa NOVJ vršile su pritisak prema protivničkim uporištima u Donjem Miholjcu, Đurđencu, Našicama, Đakovu, Slavanskom Brodu, Novoj Gradiški i Novskoj, a jedinice Desetog korpusa NOVJ prema Koprivnici, Križevcima, Bjelovaru, Dugom Selu, Ivaničgradu, Kutini i Banovoj Jaruzi. Likvidirano je više predstraža i manjih posada oko navedenih uporišta. Ometan je, a mjestimično i onemogućen, promet glavnim komunikacijama između Dugog Sela i Slavanskog Broda te komunikacijama koje vode od Dugog Sela u smjeru Bjelovara i Koprivnice. Od 18. do 24. studenog 1944. jedinice Šestog korpusa NOVJ pokušale su likvidirati uporišta u Našicama i Đurđencu, ali nisu uspjele. Od 1. do 3. prosinca 1944. jedinice Desetog korpusa NOVJ pokušale su, uz podršku savezničkog zrakovplovstva, likvidirati uporište u Bjelovaru i postave oko njega. Svladale su posade u Gudovcu i Velikom Korenovu, ali su morale odustati od Bjelovara.

Poslije oslobođenja Beograda 20. listopada 1944. snage NOV-a napredovale su na zapad i stigle u Baranju i Srijem. Ondje su zaustavljene otporom njemačkih divizija na lijevoj obali Drave i Dunava. Tako je došlo do uspostavljanja dravskog i srijemskog fronta. Istodobno trupe Crvene armije napredovale su mađarskim teritorijem uz lijevu obalu Drave i do 6. prosinca 1944. stigle u Baboču, pet kilometara sjeverno od Križnice kod Pitomače. Ondje su zaustavljene otporom njemačkih trupa od Vizvara.

Kroz cijelo to razdoblje slobodno područje u Podravini čuvale su od Koprivnice do Pitomače straže Komande bjelovarskog vojnog područja, a od Pitomače do Podravske Moslavine odnosno Donjeg Miholjca straže Komande virovitičkog vojnog područja. Pomagale su im terenske operative jedinice, tj. dva partizanska odreda. To su: Podravski NOP odred iz sastava Trideset druge divizije Desetog korpusa NOVJ i Podravski NOP

odred iz sastava Istočne grupe NOP odreda Šestog korpusa NOVJ.² Ispočetka pomagala je i Virovitička NO brigada iz sastava Četrdesete divizije Šestog korpusa NOVJ.

Početak prosinca 1944. snage Šestog korpusa NOVJ pojačale su pritisak na protivničke postave u zaleđu srijemskog i dravskog fronta oko Đakova i Osijeka. Željele su pomoći glavnim snagama NOV-a, koje su napredovale s istoka, da lakše svladaju protivnički otpor na oba fronta i ubrzaju napredovanje u smjeru zapada. U tom cilju krenula im je u pomoć s dravskog fronta Sesnaesta divizija NOV (vojvodanska) čiji su prednji dijelovi prešli u Podravinu zapadno od Donjeg Miholjca 9. prosinca 1944. Na mađarskom teritoriju zamijenile su ih snage Prve bugarske armije.

Istodobno je Deseti korpus NOVJ jednom divizionom pokušao protjerati protivničke posade iz Ždala, Repaša i Gole na lijevoj obali Drave i osloboditi Prekodravlje.³ Željelo se pomoći Crvenoj armiji da s jugoslavenskom slobodnog teritorija lakše svlada Nijemce kod Vizvara. U tom cilju je Streljački puk Dvjesto trideset treće divizije Crvene armije, pojačan po jednim artiljerijskim i minobacačkim divizionom, prešao 8. prosinca 1944. iz Barča na područje Virovitice. Ondje je uspostavio vezu s Desetim korpusom NOVJ i odmah prednjim dijelovima produžio u smjeru Đurđevca. Namjeravao je kod Bukevlja ili Repaša prijeći u Prekodravlje i odanle napasti zaleđe Nijemaca u rajonu Vizvara. Zbog toga bi mu oslobađanje Prekodravlja bilo od značajne koristi.

Na protivnoj strani nisu ispočetka mogli znati za namjere Streljačkog puka CA. Mogli su samo konstatirati da je za njih situacija kritična. Imali su u Crnoj Gori i Bosni zaostale snage južne armijske skupine koje je trebalo izvući do glavnih komunikacija u rajonu Slavanskog Broda. Odatle bi ih se uputilo na najugroženije frontove. Međutim, zimski uvjeti, loši putovi i zamke koje su namještale snage NOV-a uveliko su to usporavali. Zbog toga su morali računati s postojećim snagama. Najprije su vjerovali da će Crvena armija i NOV zajednički krenuti od Virovitice u smjeru Osijeka da bi likvidirali dravski i srijemski front. Time bi se najkraćim potezom veliki slobodni teritorij u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji spojio s istočnim dijelovima Jugoslavije. Front bi se pomakao daleko na zapad, a teškoće u izvlačenju zaostale njemačke armijske skupine južno od Slavanskog Broda da bi se uvećale. Po njihovom bi takav potez bio logičan.⁴

Međutim, kad su dobili izvještaj o tome da je Streljački puk CA krenuo u smjeru Đurđevca, povjerovali su da zajedničke operacije s NOV-om imaju za cilj ugroziti njemački front u južnoj Mađarskoj i odvratiti pažnju od priprema za jači udar kod Budimpešte.⁵ Bili su u

pravu što se tiče fronta u južnoj Mađarskoj, ali su pogriješili u vezi udara kod Budimpešte, jer je on uslijedio kasnije. Napokon, kad su ustanovili da u Podravinu iz Mađarske, u Čadavicu od Zalata, prelaze dijelovi Sesnaeste divizije NOV, donekle su shvatili stvarne namjere. One su bile mnogo jednostavnije od onog što su pretpostavljali.⁶ Tada su mogli razraditi konkretnije planove za obranu. Pri tome, zabrinjavao ih je dolazak Bugara na dravski front u Mađarskoj, jer se mogao nepovoljno odraziti na političke prilike u Hrvatskoj.⁷ Pod Hrvatskom Nijemci su podrazumijevali tzv. Nezaavisnu Državu Hrvatsku.

Na brzinu prikupili su u Križevcima ojačanu pukovsku skupinu i uputili je u Koprivnicu da odanle, zajedno s ustaško-domobranskim snagama, obrani Prekodravlje i zaustavi prodor u smjeru zapada. Nakon toga predviđeno je prikupljanje dodatnih snaga koje bi s obje strane Drave napredovale na istok i preotele Barč i Viroviticu. U daljoj perspektivi, kad se izvuku zaostale snage iz Crne Gore i istočne Bosne, predviđeno je napredovanje od Donjeg Miholjca na zapad, također do Virovitice. Time bi snage Crvene armije i NOV-a bile protjerane iz Podravine, popunila bi se breša na Dravi i povezali frontovi u južnoj Mađarskoj i Srijemu. Za ožujak 1945. planirana je veća protuofenziva kojom bi se protjerale trupe Crvene armije iz južne Mađarske na istok preko Dunava i vertikalom izravnao srijemski front u smjeru srednje Evrope. Značajan udio u toj protuofenzivi bio je, također, namijenjen zaostalim snagama-njemačke armijske skupine. One su trebale iz Srijema napredovati uzvodno uz Dunav u smjeru Budimpešte.

Dio te strategije, s nešto izmijenjenim redosljedom, bio je ostvaren. Preoteta je Podravina, popunjena breša na Dravi i povezani frontovi u Mađarskoj i Srijemu. Nije preotet Barč, nisu protjerane trupe Crvene armije iz južne Mađarske i nije izravan front uzvodno uz Dunav u smjeru srednje Evrope.

Operacije u Prekodravlju i Podravini ispočetka nisu dovođene u vezu s virovitičkim mostobranom niti s njegovim zapadnim sektorom. Nije ni bio cilj NOV-a i CA uspostavljanje takvog mostobrana. Naprotiv, željelo se iskoristiti slobodni teritorij u Podravini za koncentriranje snaga i ofenzivu u dva osnovna smjera: uzvodno i nizvodno uz obale Drave. Budući da je protivnik odmah sa zapada krenuo u protuofenzivu, moralo se prijeći u obranu da bi se zadržao slobodni teritorij, ali opet u prvobitne svrhe. Tako se to nastavilo puna dva mjeseca, od 9. prosinca 1944. do 9. veljače 1945. Obje strane dovodile su pojačanja i pokušavale izboriti prednost. Angažirano je mnogo ljudstva i ratnih sredstava. Podravina je postala jedno od najdinamičnijih ratnih poprišta na spoju frontova između srednje Evrope i Balkana.

Najžešće borbe na virovitičkom mostobranu u početku, od 9. prosinca 1944. do 16. siječnja 1945, vodile su se na zapadnom sektoru (područja općina Đurđevac i Virovitica, ispočetka i Koprivnica). Desetog siječnja 1945. otvoren je južni sektor (na području općina Grubišno Polje, Garešnica i Daruvar, a kasnije i Slavenska Požega). Tada se žestina prenijela onamo, a smanjila na zapadnom sektoru. Početkom veljače 1945. protivnik je pojačao pritisak na istočnom sektoru (područja općina Donji Miholjac, Orahovica i Podravska Slatina). Tada je prisilo glavne snage NOV-a na povlačenje iz Podravine u Mađarsku, a ostale u brdske predjele Slavonije i Moslavine. Prije toga otišao je u Mađarsku Streljački puk CA. Preoteti su svi gradovi i Virovitica s okolicom kao

ishodištem operacije. Po tome su u štabu Treće armije NOVJ cijelu operaciju nazvali: virovitički mostobran.⁸

U ovom prikazu obrađene su operacije na prekodravskome mostobranu kao pretpočetak zapadnog sektora virovitičkog mostobrana na području općina Koprivnica i Đurđevac.⁹

Raspored snaga

Zapadni sektor i Prekodravlje: Deseti korpus NOVJ imao je početkom prosinca 1944. na području Đurđevca i Koprivnice Trideset drugu diviziju i Prvu zagorsku NO brigadu. U Moslavini je imao Trideset treću diviziju. Štab korpusa bio je 8. prosinca u Đurđevcu.

Crvena armija imala je na području Pitomače ojačanu Streljački puk Dvjesto trideset treće divizije.

Neprijatelj je u Koprivnici i Prekodravlju imao Peti ustaški stajači djelatni zdrug¹⁰ i manju skupinu Bijele garde, a u Križevcima Drugu kozačku brigadu (ojačanu pukovsku skupinu). U širem rajonu Hrvatskog zagorja, Zagreba i Prigorja još je imao Poglavnikov tjelesni zdrug i njemački Prvi lovački rezervni puk, kod Bjelovara Prvu hrvatsku ustaško-dombransku diviziju, a uz komunikacije u Posavini Prvu kozačku konjičku brigadu. Sve pod operativnim zapovjedništva njemačkog Šezdeset devetoga armijskog korpusa za specijalnu namjenu sa sjedištem u Varaždinu.¹¹

Istočni sektor: Šesti korpus NOVJ imao je početkom prosinca 1944. na području Našica i Orahovice Četrdesetu diviziju. Na širem području Slavonije imao je Dvanaestu diviziju. Dvanaesti korpus NOVJ imao je kod Čadavice i Podravske Moslavine jednu brigadu Sesnaeste divizije. Do 16. prosinca 1944. stigle su još dvije brigade i artiljerija.

Neprijatelj je kod Osijeka i Našica imao jednu njemačku diviziju za aktivnu obranu, Diviziju njemačko-hrvatske okružne policije »Štefan« za zaštitu pozadine, Drugi ustaški stajači zdrug u Donjem Miholjcu i Đurđevcu te nekoliko pridodanih dijelova iz drugih formacija. Sve od 12. prosinca 1944. pod operativnim zapovjedništvom njemačkog Trideset četvrtoga armijskog korpusa. U širem rajonu Slavenskog Broda i Đakova prikupljale su se brojne formacije južne armijske skupine. Neke od njih angažirane su na istočnom sektoru virovitičkog mostobrana.¹²

Prijelaz NOV-a u Prekodravlju

Operativnim planom štaba Desetog korpusa NOVJ predviđeno je da dvije brigade Trideset druge divizije prijeđu u Prekodravlje i izvedu napad na protivničke posade, a jedna da postavi osiguranje južno od Drave u smjeru Koprivnice. Za podršku pridodana im je po jedna baterija topova ZIS i teških minobacača Crvene armije. Jednu samostalnu brigadu (Prvu zagorsku) rasporedio je štab korpusa na širem prostoru zapadne Bilogore sa zadatkom da kontrolira prilaze iz smjera Križevaca i Bjelovara. Sve su trebale krenuti na zadatak ili zaposjesti određene položaje poslijepodne i navečer 9. prosinca 1944.

Štab Trideset druge divizije NOV odredio je da u Prekodravlje ide NO udarna brigada »Braća Radić« i Podravska NO brigada »Mihovil Pavlek Miškina«, a na osiguranje prema Koprivnici NO brigada »Matija Gubec«. Prijelaz preko Drave trebalo je organizirati čamcima i skelama na dva mjesta i u dvije skupine: jednom u Senjanskoj luci, za Bukevlje od Drenovice i drugom u Ledinama, za Repaš od Molvi. Prva je trebala prijeći skupina za Bukevlje u kojoj su bila četiri bataljona (tri iz Podravske brigade i jedan iz brigade »B. Radić«), a druga za Repaš u kojoj su bila preostala dva bataljona bri-

gade »B. Radić« te topovi i minobacači Crvene armije. Međutim, kad se doznalo da je skela za Repaš porušena, odlučeno je da i druga skupina ide za Bukevlje, a da teško oružje Crvene armije djeluje s južne obale.

Zadatak prve skupine bio je da ovlada prostorom sjeverno od Drave do pruge kod mađarskog naselja Belavara, da oslobodi Bukevlje i Ždalu, da poruši prugu te postavi osiguranje prema Nijemcima kod Vizvara i ustašama kod Gole. Zadatak druge skupine bio je da s južne obale podržava topovima i minobacačima prvu skupinu, da joj, ako bude prisiljena na uzmicanje, organizira prihvat, a u protivnom da slijedeće noći prijede Dravu i oslobodi Repaš. Nakon toga uslijedili bi novi zadaci. Zadatak brigade »M. Gubec« bio je da po jedan bataljon postavi u Novigradu Podravskom, Molvama i Ledinama prema Koprivnici te da organizira aktivno izviđanje prostora između Drave i komunikacija do Koprivnice. Ona je to učinila do noći 9. prosinca 1944.

Pripreme za prijelaz u Senjanskoj luci počele su poslijepodne 9. prosinca 1944, a samo forsiranje rijeke noću 9/10. prosinca 1944. u 24 sata. Prvi bataljon Podravske NO brigade dobio je zadatak da pretraži teren i protjera bjelogardijske straže, pripremi čamce i skelu te pronade kormilare. Tom prilikom naišlo se na maskirane izviđače. Bataljon ih je pokušao pohvatati. Nije uspio. Pobjegli su skelom u Bukevlje. Oštetili su vesla u dva veća čamca, koja zbog toga nisu mogla biti korištena. Iz Drenovice su dopremljena tri manja čuna u kojima se moglo prevesti po šest do deset osoba. Svakoj četi dodijeljen je jedan. U ponoć se krenulo na suprotnu obalu.

Dvije čete išle su od skelskog mosta, a jedna kilometar niže. Na suprotnoj obali nije se naišlo na otpor niti su primijećeni stražari. Vjerojatno se i nije očekivao prijelaz noću.¹³ Sve se svršilo bez žrtava. Odmah je vraćena skela na južnu obalu, i do dva sata prevezen je ostatak bataljona. Nakon toga nastavio se prijelaz ostalih bataljona. Svršio se do šest sati ujutro. Tako je uspostavljen mali mostobran između Drave i Bukevlja po dužini od kilometar i dubini od petsto metara. Nazvan je prekodravskim mostobranom.

Napad na Bijelu gardu u Bukevlju

Kad je prešao na sjevernu obalu Prvi je bataljon dobio zadatak da s dvije čete krene od skelskog prijelaza u smjeru Bukevlja i pokuša pohvatati članove Bijele garde. Četa koja je prešla kilometar nizvodno zadano je da s jednim vodom postavi izviđače na Ogorelom polju (kota 113) prema Nijemcima u mađarskim naseljima Belavaru i Vizvaru, s jednim u šumi Telek (kota 115) prema Šomod-Udvarhelju, a s ostatkom da čuva skelu. Polazak 10. prosinca 1944. u dva sata poslije ponoći.

Bukevlje je malo naselje u Prekodravlju koje je pripadalo Novom Virju. Imalo je oko trideset pet domaćinstava, raštrkanih na dva kvadratna kilometra. Poslije drugog svjetskog rata sva su se iselila, uglavnom u Drenovicu. Od skelskog prijelaza do prvih kuća bilo je oko petsto metara, a do zadnjih oko dva kilometara.

Organiziranje Bijele garde (ustaške milicije) u naselju počelo je u jesen 1943, kad i u Novom Virju. Vidni- jeg uspjeha nije bilo, jer je u to doba NOP bio u prednosti. Pogotovo kad su jedinice NOV-a oslobodile Koprivnicu 7. studenog 1943. i Đurđevac 3. siječnja 1944. Tada je u Bukevlju formiran mjesni NOO od nekoliko članova. Za predsjednika tog odbora izabran je predsjednik mjesnog odbora bivše Hrvatske seljačke stranke, kojoj su ustaške vlasti 1941. zabranile djelatnost.

Vjerovalo se da je pripadao ljevičarskoj (radićevsko-republikanskoj) struji u bivšem HSS-u i da će surađivati s NOP-om. Tako su se barem nadali republikanski orijentirani prvaci bivšeg Kotarskog odbora HSS-a u Đurđevcu koji su otprije surađivali s NOP-om.¹⁴

Međutim, kad je Peti ustaški stajači djelatni zdug ponovno okupirao Koprivnicu i dio gornje Podravine 9. veljače 1944, obnovljena je aktivnost u vezi s formiranjem Bijele garde. Predsjednik mjesnog NOO-a odrekao se suradnje s NOP-om i formirao oružanu skupinu od dvanaest članova. Uz suglasnost ustaša iz Koprivnice imenovan je za njenog vođu. Uskoro su se pridružile još dvije skupine od po trideset članova iz Novog Virja. I među njima je bila nekolicina koji su otkazali suradnju s NOP-om. Formirali su dva voda. Iz Zagreba je dobiveno trideset pet pušaka, trideset pet bombi i sanduk metaka. Za ostale članove prikupljeno je nešto trofejnog oružja, a nešto je dobiveno od ustaša. Baza skupine bila je u Bukevlju. Brojno stanje i naoružanje 25. veljače 1944. bilo je slijedeće: sedamdeset dva člana, tri puškomitraljeza, šezdeset pušaka, petnaest pištolja, pet tisuća metaka i oko četrdeset bombi.¹⁵

Prva akcija izvedena je 18. veljače 1944. Napadnuta je partizanska straža u školi u Novom Virju. Straža je pripadala Komandi mjesta u Virju. Zarobljeno je i razoružano dvanaest stražara. Zarobljenici su predani ustašama u Koprivnici.¹⁶ Slijedećih dana uhapsili su po jednog člana Kotarskog NOO-a i Kotarskog komiteta SKOJ-a Đurđevac, koji su obavljali poslove na terenu. Njih su, također, predali ustaškim vlastima. U Drenovici, Trepči i Grkini uhapsili su jednu partizanku, jednog kurira, osam članova mjesnih NOO-a i četiri članice AFZ-a. Partizanku, dva odbornika i dvije članice AFZ-a ubili su i bacili u Dravu, a ostale pretukli u zatvoru u Ždali. U Kalinovcu i Novom Virju uhapsili su dva omladinca, ubili i bacili u Dravu. Premjestili su bazu u školu i vatrogasni dom u Drenovici odnosno Novom Virju.¹⁷

Drugi bataljon udarne brigade »B. Radić« dobio je zadatak da pokuša pohvatati pripadnike Bijele garde u selima uz južnu obalu Drave. Od 7. do 9. ožujka 1944. pretražio je Molve i Gornju Šumu, ali bez vidnijih rezultata. Nađeno je samo nekoliko suradnika i jataka. Dese tog ožujka prešao je u Novo Virje. Bjelogardijci su očekivali dolazak i odlučili se na otpor. U šest sati ujutro otvorili su vatra iz škole vatrogasnog doma na prednje dijelove bataljona. Ranjena su dvojica vojnika koja su ostala na čistini. Kad je stiglo začelje, bataljon je pokušao opkoliti obje zgrade, ali su bjelogardijci probili obruč i u jedanaest sati pobjegli preko Drave u Bukevlje. Prije toga ubili su ranjene vojnike. U naredna dva dana pretraženo je Novo Virje i uhvaćeno nekoliko članova i suradnika. Predani su Vojnom sudu Komande bjelovarskog područja.¹⁸

Početkom proljeća 1944. bjelogardijci su uhapsili šest članova mjesnog NOO-a u Kalinovcu i odveli u Prekodravlje. Trojicu su ubili i bacili u Dravu, a trojicu preukli u Ždali.¹⁹ Dvanaestog svibnja sudjelovali su u napadu na Komandu mjesta u Virju. U napadu su sudjelovale i skupine Bijele garde iz Ždale i Hlebina. Komanda ih je pokušala odbiti, ali nije uspjela pa se povukla u vinograde. Poslijepodne pritekao je u pomoć Treći bataljon Bjelovarskog NOP odreda. Napadači su to primijetili i umakli. Prije toga ubili su dvoje članova partijske organizacije i jednu članicu AFZ-a, a uhapsili trideset osoba kojima su zaprijetili sankcijama, ako se ne odreknu suradnje s NOP-om. Nekolicini su zaplijenili bicikle i drugu pokretnu imovinu.²⁰

Drugi bataljon Bjelovarskog NOP odreda namjestio je 20. svibnja u Drenovici zasjedu bjelogardijskim iz Bukevlja. Oko sedam sati stigao je skelom izviđački odjel u kojem je bilo i mađarskih vojnika.²¹ Pozvani su na predaju, ali su odbili i pružili otpor. Zasjeda je jednog ubila, a četvoricu zarobila. Bataljon je imao jednog teže ranjenog. Nakon toga pretražen je dobar dio Novog Virja i uhvaćena su četiri člana Bijele garde koja su se zatekla kod svojih kuća. Predani su vojnom sudu.

Jedanaestog lipnja 1944. došao je u Novo Virje od Ferdinandovca Drugi bataljon Bilogorskog NOP odreda s namjerom da hvata pripadnike Bijele garde. Ovi su to primijetili i uz pomoć izviđačkog odjela mađarske vojske namjestili zasjedu kod Špinaca, sjeverozapadno od Lepe Grede. Bataljon ih je oštro napao i raspršio. Pobjegli su preko granice. Nakon toga pretražena je Lepa Greda, Kingovo, Pavlanci i Ferdinandovac i uhvaćeno desetak bjelogardijskih i suradnika.²²

Peti ustaški stajaci djelatni zdug iz Koprivnice okupirao je 19. lipnja 1944. Virje i Đurđevac, a 31. srpnja Kloštar Podravski i Pitomaču. Tada je Bijela garda iz Bukevlja prenijela aktivnost i u druga sela u kotaru. Vođa skupine i dvadeset članova premjestili su se 8. srpnja u Đurđevac i ostali četrnaest dana. Za to vrijeme uhapsili su više građana osumnjičenih za suradnju s NOP-om. Prilikom preslušavanja su ih zlostavljali. Desetoricu su ubili i njihova domaćinstva opljačkali. Zatim su prešli u Kalinovac i opljačkali trgovinsku radnju, a u Severovcima ubili dva muškaraca i uhapsili pet žena.

Krajem srpnja 1944. bjelogardijski su se razišli kućama da bi obavili vršidbu. Početkom rujna ponovno su se okupili i otišli u Brege, Borovljane i Glogovac gdje su mobilizirali vojne obveznike za buduću Petu hrvatsku ustaško-domobransku diviziju, ali sa slabim rezultatima. U Novigradu su 7. listopada, zajedno s bjelogardijskim iz Hlebina, uhapsili deset suradnika NOP-a i noću ih pogubili.²³ Nakon toga vratili su se u Novo Virje.

U to doba združene jedinice NOV-a (uvodno spomenu) napredovale su od Pitomače prema Koprivnici. Peti ustaški stajaci djelatni zdug zadao je skupinama Bijele garde iz Prekodravlja (Gola, Ždala, Gotalovo, Repaš i Bukevlje) da pomognu obraniti Virje. Došlo je do oko pedeset članova. U Virju su mobilizirali i naoružali još oko pedeset domaćih članova, ali beskorisno. Čim su se pojavile jedinice NOV-a (11. listopada u 23 sata) domaći su se razbježali i posakrivali, a došljaci pobjegli u smjeru Drave.²⁴ Pripadnici skupine iz Bukevlja nisu se odazvali, jer se većina u Novom Virju pokolebala i posakrivala. Virovitička NO brigada koja je napredovala uz južnu obalu Drave, uhapsila je 11. i 12. listopada u Novom Virju i Molvama trideset tri pripadnika ili suradnika. Predani su vojnom sudu.²⁵ Prije i poslije toga Podravski NOP odred odnosno Podravska NO brigada »M. P. Miškina«, također su pohvatili nekoliko članova. Procjenjuje se da je poslije toga u skupini u Bukevlju ostalo oko trideset članova. Toliko ih je bilo i 10. prosinca 1944. odnosno prilikom prijelaza Trideset druge divizije NOV u Prekodravlje.

Dvije čete Prvog bataljona Podravske NO brigade pretražile su noću 10. prosinca od dva do pet sati Bukevlje i na spavanju uhvatile sedmoricu bjelogardijskih. Otkriveno je i malo spremište trofejnog oružja. Ostatak skupine, alarmiran pucnjevima jednog ili dvojice stražara, uspio je pod zaštitom noći umaći iz naselja i otići u smjeru Ždale. Čete su za njima pripucale. Lakše je ra-

njen vođa skupine koji je zatečen u jednoj kući, ali se lažnim svjedočenjem spasio od hapšenja. Sve u svemu rezultat je bio ispod očekivanja. Skupina u Bukevlju nije likvidirana. Ostalo je još oko dvadeset pet članova.²⁶

Napad na bjelogardijsko uporište u Ždali

Dok je trajala pretraga u Bukevlju, dva bataljona Podravske NO brigade (Drugi i Treći) prešla su preko rijeke i pripremila se za pokret u smjeru Ždale. Planom operacije predviđeno je da Treći bataljon napadne uporište s istoka i juga, a dijelovi Drugog sa zapada. Ostatak Drugog bataljona trebao je zaposjesti Visoku Gredu (kota 118, oko tri km zapadno od Ždale), na cesti prema Goli. Jedna četa Prvog bataljona, prema ranijem planu, trebala je izviđati granicu i čuvati skelu, a dvije su određene u brigadnu rezervu u Bukevlju. Bataljon udarne brigade »B. Radić« trebao je krenuti uzvodno uz sjevernu obalu Drave i zaposjesti križanje kod kote 118, na cesti između Ždale i Repaša. Udaljenost od Bukevlja do Ždale je pet, do Visoke Grede oko osam i do križanja kod kote 118 oko šest kilometara. Polazak 10. prosinca 1944. u sedam sati ujutro.

Uporište u Ždali držala je skupina domaćih Bijele garde u jačini manjeg voda.²⁷ Nastala je u jesen 1943, a jače se aktivirala početkom veljače 1944. Imala je oko dvadeset pet članova. Iz Zagreba je dobila šmajser, petnaest pušaka, petnaest bombi i nešto metaka. Nekoliko isluženih ustaša i članova ustaškog tabora imalo je svoje oružje, a ostatak namaknuli su ustaše iz Koprivnice.²⁸

Osamnaestog travnja 1944. uhapsili su u Ždali šest osoba osumnjičenih za suradnju s NOP-om. Među njima dvije učiteljice koje su silovali. Navečer su sve odveli na Dravu s namjerom da ih pogube. Dvojicu su ubili i bacili u rijeku, a četvorica su pobjegla. Jednog od ovih uhvatili su u ožujku 1945, pogubili i bacili u Dravu.²⁹ Tokom 1944. sudjelovali su u akcijama koje su izvodile ostale skupine na području đurđevačkog i koprivničkog kotara, južno od rijeke Drave. Tokom ljeta 1944. sudjelovali su s mađarskom vojskom u njenim akcijama protiv NOV-a u graničnom području.

Bijela garda u Ždali nije imala objekte uređene za obranu uporišta. Nije se ni smatralo potrebnim, jer jedinice NOV-a nisu dotad prelazile Dravu. Prelazile su samo patrole u nekoliko navrata prilikom potjere za bjelogardijskim. Ponekad su prelazili terenski politički radnici. Neprijatelj je planirao, ako zatreba, braniti Ždalu pokretnom borbom, tj. presretanjem ili protunapadima ispred ili u samome mjestu. Zavisno o procjeni napadačkih snaga NOV-a, mogao je prikupiti preostale bjelogardijske skupine iz Repaša, Gole i Gotalova ili kamionima dovesti pojačanje iz Koprivnice. U obje varijante predviđeno je da skupina u Bukevlju služi kao predstraža i da obavlja izviđačku službu, a zatim da se i ona pridruži obrani.

Razumije se, kad su noću 9/10. prosinca u neprijateljskim zapovjedništvima doznali za prijelaz jačih snaga NOV-a u Prekodravlje, shvatili su to vrlo alarmantnim. Nisu se oslonili na nepouzdanu bjelogardijsku, nego su iz Koprivnice uputili bojnu ustaša koja je stigla u Golu u isto vrijeme kad i Podravska NO brigada u Bukevlje. Bojni nije zadano da brani Ždalu, jer ona nije imala stratešku važnost, nego da zaposjedne cestu na dijagonalu između Repaša i Ždale i spriječi prodor NOV-a u gornje Prekodravlje. Bjelogardijskim je prepušteno da

sami brane Ždalu, jer je to bilo njihovo uporište. Iz toga slijedi zaključak da se ondje, u trenutku kad je Podravska NO brigada krenula u napad, nalazilo oko pedeset do šezdeset članova dviju bjelogardijskih skupina. Pomoć od ostalih nije tražena, jer su se morale pripremiti za obranu svojih mjesta. To znači da su bataljoni Podravske NO brigade mogli s lakoćom svladati otpor i osloboditi Ždalu. U tom uvjerenju krenulo se u sedam sati ujutro u napad.

Bataljoni su se kretali ravnim proplankom kroz šumu Štvanju u smjeru sjevernog ruba. Na izlasku su se razdvojili. Treći je u tri kolone produžio u istočni, jugoistočni i južni dio Ždale, a Drugi skrenuo lijevim puteljkom uz rub šume u smjeru križanja ispred zapadnog dijela. Kolone Trećeg bataljona stigle su u 8,40 sati do prvih kuća i uspostavile vatreni dodir s bjelogardijskim predstražama. Poslije sporadičnog pripucavanja ove su se povukle prema središtu. Vidjelo se da nisu bile pripravne za pružanje otpora. Kolone su ih slijedile i do devet sati primakle se sasvim blizu. Nisu žurile, jer Drugi bataljon još uvijek nije stigao u zapadni dio. Dobivao se utisak kao da se ondje nešto oklijeva. Bilo je i razloga.

Dok su bataljoni marširali šumom Štvanjom dotle su prednji dijelovi ustaške bojne stigli od Gole do ceste između Repaša i Ždale i zaposjeli odsjek između križanja i šumarije Repaš u dužini od dva kilometra. Rasporedili su se uz nasip sa suprotne strane da ih izviđači ne bi opazili. Ovi su ipak posumnjali u mogućnost namještanja zasjede pa se čelni dio bataljona oprezno primicao. Istodobno je dvjema četama na začelju naređeno da polježu uz rub šume i okrenu cijevi prema cesti i križanju ispred zapadnog dijela Ždale. To je bio mudar potez.³⁰ Vidjet će se u nekoliko narednih minuta.

Ustaše nisu dospjeli zamaskirati položaj. Nisko ogoljelo raslinje uz ravnju cestu nije im išlo na ruku. Zbog toga su odlučili, čim izviđači zakorače na cestu, iskočiti iza nasipa, rafalima pokositi prednji red i jurišem raspršiti začelje. Lukavo i drsko.

Oko devet sati izviđački red primakao se cesti i pažljivo razgledao okolicu. Nije mu se dalo na čistinu. Vojnici su puzali uz nasip i provirivali iza bankine. Ništa nisu opazili. Počeli su se uspravljati. U tom trenutku od šumarije, kojih stotinu metara slijeva, zapražstali su mitraljeski rafali, na sreću neprecizni. Izviđači su se sklonili. Iz šume im je dan znak da se vrate. Ustaše su se podigli iz skloništa i pokušali krenuti u potjeru. Pripucale su dvije čete sa začelja i prisilile ih da se vrate. Nastalo je kratko zatišje. Činilo se da će sve dobro svršiti.

Tada je iz Ždale počeo odstupati Treći bataljon, jer se uplašio da bi ga ustaše od križanja mogli zaobići i odvojiti od glavnine brigade. U Drugom bataljonu su opet pomislili da se povlače pod pritiskom pa su pričekali da stigne do šume, a zatim su i oni počeli uzmicati. To je bio pogrešan potez, jer su njihove dvije čete imale idealnu poziciju na rubu šume i ustaše ih nisu mogli ugroziti. Ispred njih je bila povišena trasa ceste i ravna njiva po kojoj se nije moglo jurišati. No, kad su se čete povukle, ustaše su bez rizika mogli krenuti u potjeru. To su i učinili u 9,30 sati.

U bataljonima je došlo do panike pa se povlačenje pretvorilo u bježanje. Stabu brigade nije polazilo za rukom da zavede red. Izgleda da su se i ondje uspaničili. Bježalo se cijelom šumom do južnog ruba kod Bukevlja. Ustaše čak nitko i nije vidio. Daleko su zaostali.

Komandant brigade dohvatio je puškomitraljez, stao na začelje i ispraznio pun okvir prema potjeri. Pridru-

žio mu se još poneki oficir pa se, konačno, prestalo bježati. Bataljoni su se rasporedili uz dravski rukavac jugozapadno od Bukevlja i cijevima pokrili izlaze iz šume. Stab divizije naredio je bataljonu brigade »Braća Radić« koji se već bio zaputio prema križanju kod Repaša da, ako zatreba, pritekne u pomoć. U pripravnost je stavljeno i teško oružje Crvene armije na južnoj obali Drave. Odlučilo se, dakle, barem obraniti mali mostobran kod Bukevlja, ako se već nije uspjelo osvojiti Ždalu.

Oko četrnaest sati ustaška se bojna prikupila uz južni rub šume Štvanje i pokušala jurišem podići brigadu sa zasjede i natjerati u Dravu. Naišla je na otpor i odustala. Kad su u zapovjedništvu bojne doznali da ima poginulih, shvatili su da bi bilo najuputnije odstupiti do ceste odakle su pošli. To su učinili. Time se borba (toga dana svršila. Gubici ustaša su dva mrtva i dva ranjena. Gubici brigade su tri mrtva, četiri ranjena, jedan zarobljen i deset nestalih (posakrivali se i kasnije vratili).³¹

Bijela garda napustila Ždalu

Tri bataljona Podravske i jedan bataljon brigade »B. Radić« imala su vremena da do jutra 11. prosinca 1944. odaberu i zaposjednu najpovoljnije položaje za obranu malog mostobrana kod Bukevlja. Učinili su to tako što su jačim snagama zaposjeli tri važnija prilaza koja vode kroz šume Štvanju i Telek od Repaša, šumarije Repaš i Ždale u smjeru sjeverne obale Drave. Položaj se prostirao horizontalom od kote 117 (dva kilometra istočno od Repaša) uz sjeverni rub Bukevlja do granice kod Ciganfisa (tri kilometra zapadno od Belavara). S ostatkom snaga stavljeni su pod kontrolu svi ostali prilazi kojima bi se protivnik, eventualno, mogao kretati.³² To se pokazalo korisnim. Dva bataljona brigade »B. Radić« nisu prešla na sjevernu obalu kako je bilo planirano. Pričekala su svršetak borbe.

Ustaška bojna dobila je pojačanje iz Koprivnice u jačini još jedne bojne, potpomognute s jednom ili dvije tankete. Namjeravalo se 11. prosinca prisiliti snage NOV-a na povlačenje iz Prekodravlja. U tom cilju izvedena su noću i ujutro opsežna izviđanja da bi se odabrao najpovoljniji smjer za udar i našla najslabija točka u obrani. Nije bilo osobitog izbora. Od tri moguća šumska prolaza odabran je najkraći tj. onaj kojim je prošlog dana išla potjera. Za napad je određena ista bojna, koja je imala oko trista ustaša. Od pristiglog pojačanja izdvojena je jedna satnija kojoj je zadano da na desnom krilu pokuša naći prolaz između istočnog dijela Repaša i kote 117 do sjeverne obale Drave (oko kilometar i pol od kote do obale) i začu obrani iza leđa. Dvjema satnijama je zadano da pomoću tanketa (puzavaca) kontroliraju cestu između Repaša i Ždale (pet km) i organiziraju prihvat satnijama u napadu, ako budu prisiljene na uzmicanje. Bijeloj gardi u Ždali naređeno je da na lijevom krilu kroz šumu Telek improvizira napad u smjeru Ciganfisa. U napad se krenulo oko jedanaest sati.

Izviđači Podravske NO brigade pratili su primicanje napadača pa do iznenađenja nije došlo. Posadama kod topova i minobacača na južnoj obali dani su elementi za gađanje tako da su i one mogle pravovremeno djelovati. Stab brigade zahtijevao je od bataljona da puste ustaše što je moguće bliže kako bi im se prvim plotunom zadao poražavajući udarac. U tome se donekle uspjelo.

Nakon poduzetog oklijevanja na rubu šume ustaška se bojna, konačno, odlučila za juriš. Dočekana je gustim barazima i zaustavljena. Na čistini je ostalo dosta mrtvih i ranjenih, s malim šansama da ih se skloni. Pričevalo se na rezultate satnije koja je na desnom krilu trebala zaći obrani iza leđa. Napor je bio uzaludan. Prolaz se nije mogao naći. Na lijevom krilu bili su bjelogardijci. Od njih se nije moglo ništa očekivati. Odlučeno je da se do rezultata pokuša doći pozicionom borbom. U štabu brigade su upravo to čekali. Da mogu nišandžijama kod teškog oružja označiti ciljeve. Topovi su počeli tući udaljenije, a minobacači bliže terene. Ustaše su bili iznenađeni i demoralizirani. Nisu računali na tako žestok otpor. Morali su odstupiti nakon jednosatne borbe. Bataljoni su ih slijedili sve do ceste između Repaša i Ždala. Ondje su naišli na otpor i stali. Na rubu šume kod južnog dijela Ždala uredili su rovove i čekali daljnje naredbe.

U borbi ustaše su imali deset mrtvih i dvadeset četiri ranjena. Bataljoni su imali jednog mrtvog i petoricu ranjenih. Zaplijenjene su četiri puške i sto metaka.³³

Kad je primio izvještaj o povoljnom ishodu borbe i proširenju mostobrana kod Bukevlja, štab Trideset druge divizije NOV odlučio je da u Prekodravlje prijeđu preostala dva bataljona i pridruže se prvoj skupini. Namjera je bila da se likvidiraju bjelogardijska uporišta u Repašu i Ždali, ovlada cestom između njih, poruši pruga kod Somod-Udvarhelja (kilometar i pol istočno od Ždala) i spriječi promet između Vizvara i Đekenješa. Zatim bi se nastavilo istjerivanjem ustaša iz Gole i oslobađanjem sjeverozapadnog dijela Prekodravlja, čime bi se stvorili uvjeti Streljačkom puku CA da zaobiđe Nijemce kod Vizvara. U tu svrhu izvršene su noću odgovarajuće pripreme i dovedeni bataljoni na polazišta za napad.

Na protivnoj strani pratili su pokrete i poduzeli protumjere. Ustaše su odlučili držati cestu, a bjelogardijcima su prepustili da brane uporišta. Dvije skupine u Ždali nisu se osjećale sigurnima i tražile su pomoć, ali im nije udovoljeno. Preporučeno je da prijeđu u Repaš i pojačaju tamošnju skupinu. Ondje će im se pomoći. Iz toga se moglo zaključiti da će ustaše koncentrirati glavninu svojih snaga na obrani ceste i prilaza koji vode u smjeru Gole. Razlog je jasan. Cesta od Repaša preko Ždala (ispred zapadnog dijela) do Gole postala je strateški važna. Njome bi samohodna artiljerija Crvene armije, ako onamo prijeđe od Ledina, mogla tući sve ciljeve u južnoj Mađarskoj od Vizvara do Đekenješa. Zdaleka, kako je ranije spomenuto, strateški nije bila značajna. To se, međutim, nije odnosilo na križanje ispred njenog zapadnog prilaza.

Strahujući od napada Podravske NO brigade bjelogardijci su noću 11/12. prosinca napustili mjesto i otišli u Repaš. Učinili su to prije nego što su snage NOV-a blokirale cestu. Izviđači to nisu primijetili pa je propuštena prilika da se onamo zađe bez borbe. Doduše, time se ne bi postigla osobita poziciona prednost, ali bi se bataljon koji je trebao držati osiguranje prema Ždali, mogao iskoristiti za rušenje pruge kod Somod-Udvarhelja, na kilometar od granice.

Napad na Bijelu gardu u Repašu

Planom štaba divizije predviđeno je da napad na Bijelu gardu u Repašu izvedu dva bataljona brigade »B. Radić«, a jedan da bude u rezervi. Osiguranje prema Ždali i Goli trebao je držati Drugi bataljon Podravske NO brigade važe kod Busenja (kota 117), kilometar ispred

šumarije Repaš. Dva bataljona držana su u rezervi, na rubu šume kod južnog dijela Ždala i na osiguranjima prema granici kod Belavara. Teško oružje Crvene armije u Molvarskim Ledinama trebalo je tući protivnička otporna gnijezda u Repašu kad ih izviđači otkriju. Početak napada 12. prosinca u pet sati.

Prema nepotvrđenim podacima Repaš su zaposjele dvije satnije ustaša i oko stotinu članova Bijele garde. Kasnije se vidjelo da su ti podaci podmetnuti, jer se željelo odvratiti NOV od napada. U mjestu je bila domaća skupina Bijele garde koja je imala oko dvadeset članova. Noću su joj stigle u pomoć dvije skupine iz Ždala, što znači da je sveukupno moglo biti oko sedamdeset članova. Međutim, oni su razglasili da su stigle dvije satnije ustaša iz sastava Trideset sedme bojne, mada takva bojna nije postojala.³⁴ Domaćoj skupini pripisali su brojku od stotinu članova. Toliko je, u stvari, toj skupini zadano da stavi ljudi pod oružje, kad zaprijeti opasnost od napada, ali ona to nije uspjela. Mještani se nisu odazvali.

Skupina u Repašu nastala je kad i u ostalima mjestima u Prekodravlju, početkom jeseni 1943. Imala je nešto trofejnog oružja, a nešto je dobila iz Zagreba. Zadatak joj je bio da čuva selo od NOV-a i ne dopusti da se ondje fomriraju borbene antifašističke organizacije i mjesni NOO. U tu svrhu patrolirala je selom i okolnicom i hapsila sumnjive osobe. Početkom prosinca 1943. uhapsila je u šumi kod Repaša dvojicu osumnjičenih iz Molvi, od kojih je jedan bio član mjesnog NOO-a. Odvedeni su u Općinsko poglavarstvo u Goli i pogubljeni 12. prosinca 1943. Od veljače 1944. sudjelovala je u akcijama Bijele garde južno od rijeke Drave. No, nije se eksponirala u tolikoj mjeri kao skupine iz Bukevlja i Ždala.³⁵

Repaš je imao oko sto sedamdeset domaćinstava, raštrkanih na šest kvadratnih kilometara. Umjesto jednog imao je tri središta: u istočnom, srednjem i zapadnom dijelu naselja. Najznačajnije bilo je istočno jer je odanle vodila cesta u smjeru Ždala i Gole. No i ispred njega još je bilo na kilometar raštrkanih kuća do šume Stvanje, istočno i dravskog rukavca, južno. Bataljoni su zbog toga morali najprije pretražiti te kuće. Krenuli su u dvije kolone: istočnom od šume i južnom od rukavca. Koliko noć i niska izmaglica mogu koristiti, toliko mogu i otežati posao. Pretraživanje je trajalo dva sata, a protivnik nije otkriven. Tek oko sedam sati stiglo se do istočnog središta i opazilo stražare. Bili su oprezni. Čim su primijetili napadače, ispalili su nekoliko alarmnih hitaca i umakli prema sredini naselja. Jedan bataljon ih je slijedio. Nije mu trebala podrška artiljerije. Mitraljesci su u pokretu gađali bjegunce. Nekolicinu su pogodili, ali glavninu nisu mogli sustići.³⁶ Pobjegli su šumskim putem u smjeru Trnika i Gole pod zaštitu ustaša. Do devet sati pretražena je sredina i zapadni dio Repaša i uhapšeno nekoliko osoba pod sumnjom da su pripadnici Bijele garde. Zaplijenjeno je nekoliko pušaka. Bataljon nije imao gubitaka. Po svršetku operacije postavio je osiguranje na putu uza zapadni rub šume Levače prema Trniku, Goli i Novačkoj.

Napad na ustašku bojnu kod šumarije Repaš

Poslije gubitka Repaša bjelogardijcima je zadano da patroliraju Trnikom i Novačkom na tri do šest kilometara jugoistočno i južno od Gole. U taktičkom smislu trebali su u stvari držati predstražu ispred jedne ustaške bojne koja je namjestila zasjedu ispod južnih dijelova

va Gole, od dravskog rukavca Ješkova do šume Jagerov kut, dva kilometra jugoistočno od Gole. Manjim dijelovima bojna je kontrolirala cestu od Jagerovog kuta do križanja ispred zapadnog dijela Ždale, na dužini od četiri kilometra. Koristila se s jednom ili dvije tankete. Druga ustaška bojna držala je zasjedu s obje strane ceste kod šumarije Repaš. Glavnom je trebala spriječiti napredovanje snaga NOV-a od Repaša, s manjim dijelovima kontrolirati prilaze od Bukevlja i južnih dijelova Ždale.³⁷

Čim je dobio izvještaj o situaciji u Repašu, štab Trideset druge divizije NOV naredio je jednom bataljonu brigade »B. Radić« da iz istočnog dijela krene u smjeru šumarije Repaš, udaljene tri kilometra. To je bio Prvi bataljon. Zadano mu je da s Drugim bataljonom Podravske NO brigade napadne i protjera ustašku bojnu odanle te da ovlada cestom na odsjeku između šumarije i križanja ispred Ždale. Bateriji topova Crvene armije naređeno je da daje artiljerijsku pripremu. Početak 12. prosinca, čim bataljoni zauzmu polazne pozicije, tj. između osam i devet sati.

Zbog gubitaka prošlog dana ustaška se bojna nije osjećala sigurnom. Čim su počeli tući topovi, spremila se na uzmicanje. Nije ni pokušala pružiti jači otpor. Bataljoni su je nakon trideset minuta podigli sa zasjede i protjerali u smjeru Gole. Ovladali su cestom između šumarije i križanja ispred Ždale. Kod Busenja (kota 117) postavili su protutenkovske prepreke, jer se na cesti iz smjera Gole čulo brujanje motornog vozila, tj. tankete. Onamo su poslani izviđači, jer se očekivao protunapad. Doista, oko 15,30 sati ustaška bojna, predvođena tanketom, stigla je do križanja ispred Ždale i napala bataljone. Ovi su ondje imali manje dijelove koji su se odmah povukli do Busenja gdje je namještena zasjeda.

Kad su stigli do Busenja ustaše su shvatili da ne mogu dalje. Tanketa nije moglo ukloniti prepreke, a pješaci se nisu usudili na čistinu. Počelo ih je tući topništvo. Morali su odstupiti. Bataljoni su ih slijedili. Ponovno su ovladali cestom do križanja i uputili izviđače prema Goli. Ovi su stigli do kote 118, kod skupine kuća u zaselku Visokoj Gredi, oko dva i pol kilometra zapadno od križanja i postavili straže uz rub šume Jagerov kut. Ustaše su otišli u Golu. Za njima je odškripala i tanketa koja im je štitila začelje.³⁸

U sukobima prije e poslije podne ustaše su imali četvoricu ranjenih. Bataljoni su imali tri poginula i osam ranjenih. Zaplijenjeno je osam pušaka i tisuću sto metaka (vjerojatno u Repašu).³⁹

Navečer 12. prosinca 1944. bataljoni Podravske NO brigade prikupili su se u zapadnom dijelu Repaša i postavili osiguranje prema Goli, Trniku i Novačkoj, a bataljoni brigade »B. Radić« u istočnom i postavili osiguranje prema Ždali, Somođ-Udvarhelju i Belavaru.

Prilog: Skica prekodravskog mostobrana

Operativna situacija na prekodravskome mostobranu 12. prosinca 1944. – navečer.

Protunapad Druge kozačke brigade

Dok su dvije brigade Trideset druge divizije NOV potisnule ustaše i bjelogardijce iz područja Repaša i Ždale te proširile prekodravski mostobran do istočnog ruba Gole, Trnika i Novačke, dotle se Druga kozačka brigada ubrzanim maršem primicala Koprivnici od Križevaca.⁴⁰ Pretpostavljalo se da će produžiti u smjeru Đekenješa. U štabu Desetog korpusa NOVJ pravodobno su obaviješteni o marširanju Kozaka pa su naredili Prvoj zagorskoj NO brigadi da ih presretne na putu između

du Križevaca i Koprivnice. Vjeovalo se da će ih brigada, barem privremeno, moći zaustaviti. Nakon toga pritekla bi joj u pomoć neka od najbližih jedinica. Vjerojatno brigada »M. Gubec«.⁴¹

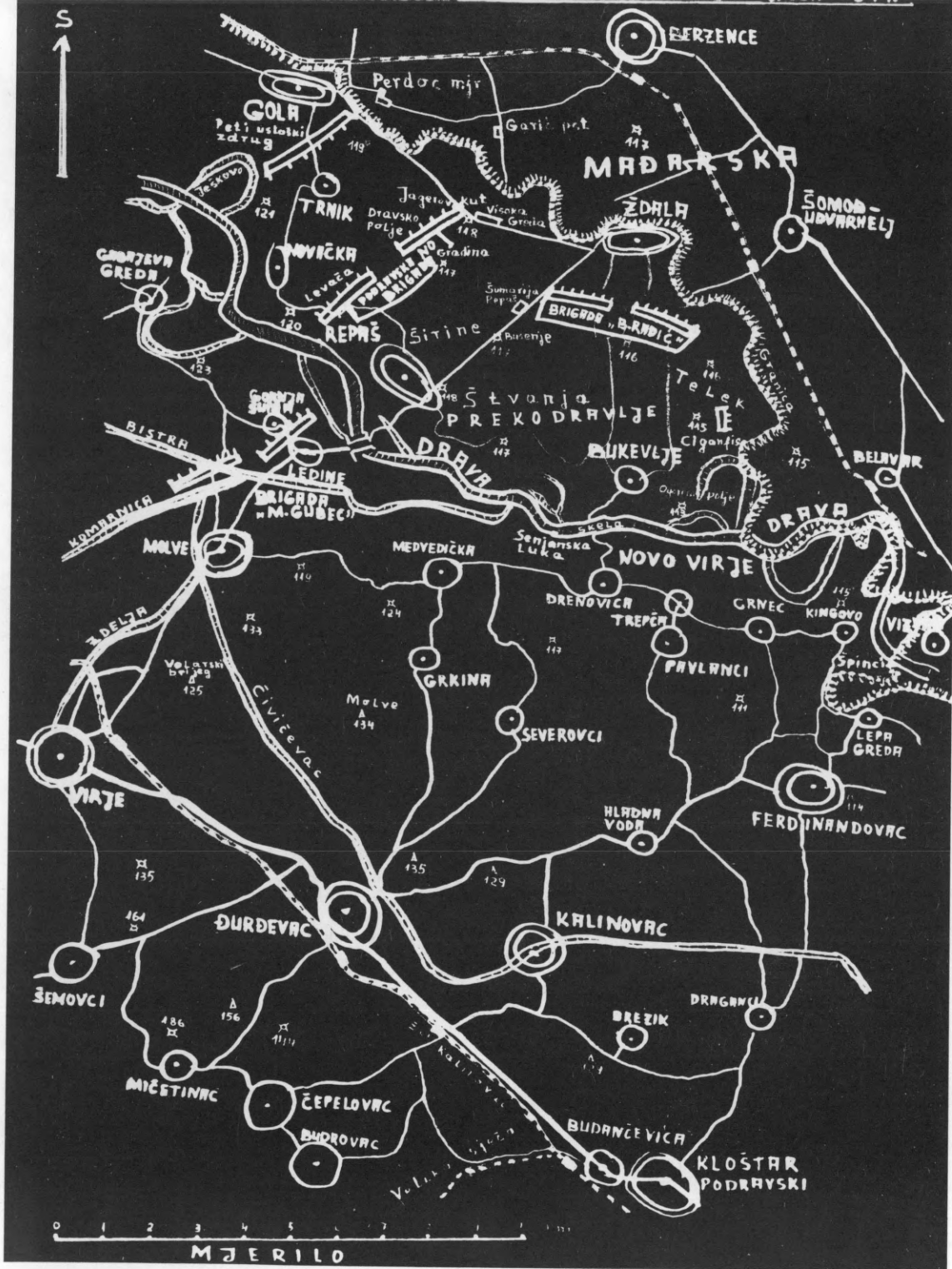
Štab Prve zagorske NO brigade smjestio se u Srijemu. Na zasjedu uz cestu i prugu od Donjare do Velike Mučne rasporedio je tri bataljona, a jedan (Drugi) držao je u rezervi. Četvrti bataljon zaposjeo je zapadne obronke Bilogore od Donjare do željezničke stanice u Lepavini (od kote 251 do trigonometrijske točke 275), Treći od Lepavine preko ugljenokopa do kote 256, južno od zaselka Brezine, a Prvi od Brezina do Velike Mučne, s težištem kod kote 290 (križanje putova prema Lepavini, Sokolovcu, Velikoj Mučnoj, Peščeniku, Miličanima i Srijemu). Položaji su zaposjednuti ujutro 11. prosinca 1944.

Oko jedanaest sati stigli su cestom od Križevaca prednji dijelovi kozačke brigade. Na čelu je bio odjel konjanika. Slijedile su ga kočije, kamioni i pješaci. Pred bataljoni ma se ispružila kolona u duljini od oko desetak kilometara. Bez bočnog osiguranja. Samo putovima koji od ceste skreću u unutrašnjost Bilogore, na jednoj i Kalnika, na drugoj strani upućivani su izviđači, ali ne previše daleko. I njima se žurilo što prije do Koprivnice. Kad je prednji red stigao blizu Velike Mučne, bataljoni ma je naređeno da otvore vatru iz svih oružja. Bio je to iznenadni udar kojim su Kozacima zadani osjetni gubici. Pogođeno je dosta konjanika, pješaka, konja i vozila. Neke su sletjela s ceste. Zapalila su se četiri kamiona. Kolona se zaustavila. Potražila je zaklone i uzvratila vatrom. Nakon dva sata začelje je izvelo napad na Četvrti bataljon kod Donjare s namjerom da ga odmakne od ceste. Ako bi se uspjelo, napadi bi bili ponovljeni i na ostala dva bataljona. Ali nije. Četvrti bataljon pružio je otpor i odbio začelje. Kozaci su odustali. Borba se svršila u šesnaest sati. Obje strane zanočile su na zatečenim položajima.

Slijedećeg jutra, 12. prosinca 1944, oko devet sati borba se nastavila. Kozaci su morali naprijed. Situacija u Prekodravlju bila je više nego kritična, i o njima je zavisila sudbina južnog krila njemačkog fronta kod Vizvara. Dobro su se pripremili. Znali su za raspored i približnu jačinu zasjede. Utoliko im je bilo lakše. Odlučili su se na proboj u dva smjera: jačom kolonom od Donjare peko kote 251, manastira Lepavina, Male Branjske i Srijema u smjeru Peščenika, a slabijom od Brezina šumskim putem preko kote 290 i Plave šume, također, u smjeru Peščenika. Odanle, ako probiju zasjedu, produžit će prema Koprivnici. U protivnom nastavit će borbu na zapadnim obroncima Bilogore.

Iz toga se daje zaključiti da su u zapovjedništvu kozačke brigade odnosno Borbene skupine »fon Sulc«,⁴² kako je nazivana u njemačkom Šezdeset devetom korpusu, računali su uspostavljanjem fronta u zapadnoj Bilogori.⁴³ Steta je što se o toj činjenici nije razmišljalo u štabu Desetog korpusa NOVJ. Njihove jedinice borile su se daleko uspješnije u brdovitim, nego li ravnicaškim područjima. Da su pred Kozake postavljene barem dvije brigade moglo ih se zadržati na zapadnoj Bilogori više dana. Crvenoj armiji bi to bilo dovoljno da uz pomoć jedne brigade (misli se na Podravsku NO brigadu) osvoji Vizvar i Prekodravlje te stigne do Đekenješa. Raspoloživih je snaga za to bilo, jer se Streljački puk CA u Pitomači bio neiskorišten. U tom slučaju spriječilo bi se Kozake da stignu u podravsku ravnicu u kojoj su bili uspješniji. Front bi se pomakao na zapad, za-

OPERATIVNA SITUACIJA NA PREKODRAVSKOME MOSTOBRAVNI 12. PROSINCA 1944.

držao bi se slobodni teritorij u većem dijelu Podravine i Bilogore, a time i potencijali tog područja u korist NOV-a.

Prva zagorska NO brigada dočekala je Kozake u istom rasporedu, uz neznatne korekcije, na položajima od prethodnog dana. Pružila je upornu obranu, ali nije mogla odoljeti premoćnijem protivniku. Najprije je popustio Četvrti bataljon kod Donjare, a zatim Treći kod Lepavine. Povukli su se preko Male Branske, Miličana, Srijema i Male Mučne do Peščenika. Desnim krilom održali su spoj s Prvim bataljonom kod Velike Mučne koji je odbio napade pomoćne kolone. Uvođenjem u borbu Drugog bataljona iz rezerve postojali su izgledi da se zaposjedne i zadrži novi front na dijagonali od Velike Mučne preko Paunovca do Peščenika. S obzirom na pošumljenost i brdovitost terena računalo se i na noćne protunapade u kojima su Zagorci imali dobra iskustva. O tome su, izgleda, vodili računa na protivnoj strani pa su pravodobno poduzeli protumjere. Nisu željeli zanočiti u ispražnjenim i nimalo prijateljski naklonjenim selima oko Srijema. Pogotovo kad su ustanovili da im prepreku čini samo jedna brigada. Zatraženo je od ustaškog zdruga iz Koprivnice da otvori prolaz kod Velike Mučne. Ovaj je hitno uputio jednu bojnu u smjeru Jagnjedovca da napadne zaleđe brigade kod Paunovca i Peščenika. Razumije se, ova to nije smjela dopustiti i morala se povući u Gornju Veliku. Borba se svršila 12. prosinca oko šesnaest sati. Prolaz je bio otvoren. Kozaci su navečer stigli u Koprivnicu i odmah uputili pret-hodnice u Brege i Sigetec.

Procijenjeno je da su u dvodnevni borbama imali velike gubitke u ljudstvu, konjima, vozilima i opremi te da će im trebati više dana za oporavak. Međutim, oni su već slijedećeg dana napredovali kao da se nije ništa dogodilo.⁴⁴ Osim toga nisu produžili prema Đekenješu, nego su od Koprivnice skrenuli komunikacijama u smjeru Đurđevca, tj. u srednju Podravinu. Možda su upravo te dvije činjenice (procjena gubitaka i pretpostavka o pokretu za Đekenješ) utjecale na štab Desetog korpusa da ne postavi jače snage na pravcu za Đurđevac. Naravno, prije toga promašila su i očekivanja o tome da će samo jedna brigada zaustaviti Kozake ispred Koprivnice.⁴⁵

Gubici Prve zagorske NO brigade su sedam poginulih i više ranjenih.⁴⁶ Slijedećeg dana brigada je prešla u Javorovac na sjevernim obroncima Bilogore, sa zadatkom da djeluje na lijevom krilu Trideset druge divizije NOV.

Pad Novigrada, Virja i Molvi

Ujutro 13. prosinca 1944. dva kozačka puka krenula su u smjeru Đurđevca. Jedan je napredovao preko Brege iz komunikacije, a drugi preko Sigeteca uz južnu obalu Drave. Zadatak prvog je bio da osvoji Novigrad i Virje, a drugog Molve. Nakon toga da napadnu Đurđevac. Treći puk koji se kretao u drugom ešalonu kao brigadna rezerva imao je zadatak da štiti bok i zaleđe prema Prvoj zagorskoj NO brigadi na sjevernim obroncima Bilogore. Istodobno ustaše su pojačali svoje snage u Goli i zadali im da protunapadom prisile dvije brigade na povlačenje iz Prekodravlja.

Kozački puk od Brege krenuo je u napad oko osam sati. Ispred Novigrada Podravskog naišao je na Treći bataljon brigade »M. Gubec«. Podigao ga je sa zasede i prisilio na uzmicanje prema Virju. Oko deset sati ušao je u Novigrad. Općinski i mjesni organi vlasti i političkih organizacija, Komanda mjesta sa stražom i zbjeeg naroda koji se počeo prikupljati iz okolnih sela evaku-

rali su se u Đurđevac. Treći bataljon zaposjeo je nove položaje kod Strelčevog mlina u južnom dijelu Virja, s namjerom da bočno tuče Kozake na glavnoj cesti. To je učinio po nalogu štaba brigade prije napuštanja Novigrada. Rečeno je da će mu doći u pomoć Drugi bataljon iz Molvarskih Ledina koji će zaposjesti položaje uz prugu kod kanala Zdelje u sjevernom dijelu Virja i odanle, također, tući bočno kolonu na glavnoj cesti. Nakon toga demontirana je telefonska linija i prekinuta veza. Novu, je trebalo uspostaviti preko Drugog bataljona kad stigne u sjeverni dio Virja, ali to Kozaci nisu dopuštali.

U stvari, bataljon je pravodobno zaposjeo položaje i oko podneva tukao Kozake ispred zapadnog ulaza u Virje, ali ih nije mogao zaustaviti. Naprotiv, ovi su ga protunapadom podigli s pruge i protjerali na Volarski brijeg (trig. toč. 125), južno od Molvi. Treći bataljon pripucao je s južne strane, ali ni to nije koristilo. Oko četrnaest sati palo je Virje. I odanle su se pozadinski vojni i civilni organi pravodobno evakuirali u Đurđevac. Treći bataljon pričekao je da se smrači i zatim se samoinicijativno povukao u zapadni dio Đurđevca. Odanle je uspostavio vezu sa štabom brigade koji se već bio premjestio u Medvedičku.

Kozački puk od Sigeteca krenuo je poslije devet sati preko Hlebina i Gabajeve Grede u smjeru Molvi. Na putu kroz šumu Sušinski berek između Gornje šume i Molvi i uz nasip kanala Bistre naišao je na zasedu Prvog bataljona brigade »M. Gubec«. Jurišem ga je protjerao u Molve. Budući da se još nije znalo za ishod borbe u Virju, štab brigade smatrao je da se mora braniti mjesto. Naredio je bataljonu da izvede protunapad i odmakne Kozake od mostova na Bistri i Komarnici u sjevernom dijelu. Ovi se nisu dali. Preko Gornje šume i Molvarskih Ledina uputili su jednu kolonu da zaobilazno napadne obranu u sjeveroistočnom dijelu. Prateća šteta štaba brigade, koja je ondje ostavljena na predstraži, morala se odmah povući. Nakon tri sata otpora to je morao učiniti i bataljon u Molvama. Povukao se sa štabom brigade i pratećom četom u Medvedičku. Oko petnaest sati Kozaci su ušli u Molve. Ondje su zanočili.

Štab brigade »M. Gubec« rasporedio je navečer bataljone na vertikali od Medvedičke preko Grkine do Đurđevca, sa zadatkom da zadrže Kozake dok se dvije brigade ne vrate u Drenovicu iz Prekodravlja. Prvi bataljon zaposjeo je Molvarsku Gredu i Medvedičku, Drugi Grkinu i vis Molve (trig. toč. 134), a Treći cestu i prugu ispred zapadnog ulaza u Đurđevac. Međutim, do borbi nije došlo, jer Kozaci nisu noću napadali.⁴⁷

U borbama kod Novigrada, Virja i Molvi brigada »M. Gubec« imala je trojicu mrtvih, osamnaest ranjenih i četrdeset nestalih, od kojih se većina slijedećih dana vratila.⁴⁸

Protivna strana imala je stánovite gubitke u mrtvima i ranjenima.⁴⁹

Napuštanje prekodravskog mostobrana

Planom štaba Trideset druge divizije NOV za 13. prosinca 1944. predviđeno je da dvije brigade u Prekodravlju nastave širiti mostobran u pravcu sjevera i zapada. Brigada »B. Radić« trebala je napredovati preko Zdale s dva bataljona do komunikacija kod Somoš Udvarhelja te ih onesposobiti za promet, a zatim produžiti prema Đekenješu. Podravska NO brigada »M. P. Miškina« trebala je s dva bataljona postaviti osiguranje prema Goli na vertikali Jagerov kut - Trnik - Levača, a zatim napasti ustaše u Goli. Na zadatak se trebalo krenuti u devet sati.

Međutim, ustaška bojna koja je prošlog dana otvorila prolaz Kozacima kod Velike Mučne, prevezena je kamionima u Prekodravlje da bi s tamošnjim snagama spriječila pad Đekenješa i Gole. Nakon toga, kad Kozaci krenu prema Đurđevcu, ustaše su trebali krenuti prema Bukevlju i istjerati obje brigade iz Prekodravlja.

Prije nego što je brigada »B. Radić« krenula na zadatak, iz brigade »M. Gubec« stigla je poruka o napredovanju kozačkih kolona iz Bregi i Sigeteca. Štab divizije ocijenio je to alarmantnim, jer ako bi te kolone prodrle do Drenovice i Đurđevca, dvije brigade u Prekodravlju našle bi se odvojene od zaleđa, a time i od podrške teškog oružja. Zbog toga je naređeno brigadi »B. Radić« da odustane od planiranih zadataka i prijeđe skelom na južnu obalu Drave te od Senjanske luke postavi jača osiguranja prema Molvama. Posadama kod teškog oružja Crvene armije u Ledinama naređeno je da se evakuiraju u Drenovicu i odanle pomognu obrani Molvi i skele kod Bukevlja. Podravskoj NO brigadi zadano je da na planiranim položajima zadrži ustaše do svršetka evakuacije brigade »B. Radić«, a zatim da i ona krene na južnu obalu. Brigadi »M. Gubec« naređeno je da s jednim bataljonom pojača obranu Virja, a s ostatkom da uporno brani Molve. Potom da se pridruži brigadi »B. Radić« kod Senjanske luke odnosno Medvedičke.

Iz toga se vidi da je štab divizije odlučio napustiti prekodravski mostobran i vratiti snage u rajon Đurđevca da bi branile srednju Podravinu.⁵⁰ Pri tome je računao na pomoć Prve zagorske NO brigade. Međutim, štab korpusa nije je želio previše iscrpljivati, jer je predviđeno da otputuje u Hrvatsko zagorje, provede mobilizaciju i preformira se u zagorsku diviziju. No, do toga nije došlo, možda baš i zbog toga što se više mislilo na njeno preformiranje, nego li na trenutno angažiranje. U stvari, dopustilo se Kozacima i ustašama da s relativno malim snagama potisnu četiri brigade NOV-a od Koprivnice i iz Prekodravlja u rajon Đurđevca.

Dok su kozački pukovi napadali bataljone brigade »M. Gubec« kod Virja i Molvi dotle su dvije ustaške bojne krenule iz Gole prema bataljonima Podravske NO brigade kod Levače i Jagerovog kuta. Treći je bataljon na vrijeme zaposjeo svoj položaj kod Levače prema Novačkoj i Trniku, ali Prvi nije. On se kretao preko šume Gradine (kota 117) u smjeru ceste između Gole i Ždala kod Jagerovog kuta. Stigao je oko deset sati i počeo se razmještati u zaklone, ali su ga ustaše spriječili. Napadnut je s tri strane: čelno od Gole i bočno od Dravskog polja, sa zapada i od Jagerovog kuta, sa sjevera. Prihvatio je borbu, ali se nije obranio. Prisiljen je na uzmicanje koje je teklo dosta neorganizirano, možda i panično. Tek se zaustavio na cesti kod Repaša odakle je pošao. Istodobno napadnut je Treći bataljon od južnog dijela Novačke, ali on je bio pripravan i protunapadom protjerao ustaše prema Trniku. Zadržao je položaj.

Da bi zaštitio Prvi bataljon, štab brigade uveo je u borbu Drugi bataljon iz rezerve. Zadao mu je da napreduje na desnom krilu Trećeg bataljona i protjera ustaše s Dravskog polja prema Trniku. On je to učinio. No, uslijed neorganiziranog povlačenja Prvog bataljona, ustaška kolona koja je nastupala od Jagerovog kuta kroz šumu Gradinu, napala je bataljon s leđa pa se i on morao povući u Repaš. Nakon toga ta je ustaška kolona produžila napadom na Treći bataljon te i njega prisilila na uzmicanje. Čak mu je pretjecanjem pokušala zatvoriti odstupnicu, ali on to nije dopustio, mada je imao gubitaka. Probio se do Repaša. Ondje se prikupila cijela brigada. Borbe su svršile u petnaest sati. Ustaše su

odustale od daljnjih napada. Imali su sedam ranjenih. Brigada je imala dva poginula, jedanaest ranjenih i trideset šest nestalih, od kojih se većina slijedećih dana vratila.⁵¹

U to vrijeme već je brigada »B. Radić« započela prelaziti na južnu obalu pa se pretpostavljalo da će to završiti dok onamo stigne Podravska NO brigada. Zbog toga joj je štab divizije odobrio radio-vezom da krene za Bukevlje, oko šest kilometara. Sve je išlo po planu, premda se brzo smračilo i počelo sipiti ledenom rosuljom. Prijelaz na južnu obalu tekao je mnogo brže, nego li obratno. Do ponoći cijela se divizija prikupila u Drenovici, osim dva bataljona brigade »M. Gubec« kojima je naređeno da prijeđu na željezničku stanicu Kalinovac i čvrsto zaposjednu križanje na glavnoj cesti istočno od Đurđevca i sporednim putovima od Ferdinandovca, sa sjevera i Budrovca, s juga. Oni su to učinili iz ponoći 13/14. prosinca, nakon što su se pozadinski vojni i civilni organi, zbjeg naroda i štab Desetog korpusa NOVJ evakuirali iz Đurđevca u smjeru Kloštra Podravske. Kozaci iz Virja nisu noću napadali. Njihovi izviđači pratili su povlačenje bataljona i tek kad su se uvjerili da je Đurđevac ispražnjen, ušli su u nj u zoru 14. prosinca 1944.

Glavnina Trideset druge divizije NOV krenula je poslije ponoći 13/14. prosinca iz Drenovice smjerom Treпча – zapadni rub Ferdinandovca – Hladna voda – željeznička stanica Kalinovac, kamo je stigla ujutro 14. prosinca. Od Molvi pratili su je kozački izviđači, ali na pristojnoj udaljenosti. Ustaše iz Prekodravlja, kad su ušli u Repaš, Ždalu i Bukevlje, nisu prelazili na južnu obalu. Njihov je zadatak bio da ondje uspostave front ispred Crvene armije, ako se Nijemci povuku iz Vizvara. Divizija je ujutro zaposjela front na vertikali od Kalinovca do šume Velika sječa, zapadno od Budančevice i na horizontali od Velike sječe preko Budrovca do Čepelovca. Položaje kod Kalinovca držala je brigada »B. Radić«, kod Velike sječe brigada »M. Gubec«, a kod Budrovca i Čepelovca Podravska NO brigada »M. P. Miškina«. Prostor od Kalinovca do Drave trebao je kontrolirati Streljački puk CA, a prostor na sjevernim obroncima Bilogore od Čepelovca do Javorovca Prva zagorska NO brigada. Teško oružje Crvene armije postavljeno je kod zapadnog ruba Kloštra Podravske, sa zadatkom da pomaže Trideset drugoj diviziji NOV na frontu od Kalinovca do Čepelovca. Time je označen prestanak operacija na mostobranu u Prekodravlju i početak na zapadnom sektoru virovitičkog mostobrana.⁵²

Zaključak

U analizi operacija na prekodravskome mostobranu u štabu Desetog korpusa NOVJ navodi se da je prema dogovoru sa zamjenikom komandanta Pedeset sedme armije CA odlučeno da dvije brigade oslobode Prekodravlje. Nakon toga onamo bi prešao Streljački puk Dvjesti trideset treće divizije CA i likvidirao njemačku obranu, uključujući i topništvo, kod Vizvara. Taj puk je, uz suglasnost Vrhovnog štaba NOVJ, prešao u Podravinu i stigao do Pitomače da bi zaštitio južno krilo Crvene armije kod Baboče. Istodobno trebao je u suradnji s NOV-om vezati na sebe protivničke snage koje bi s jugoslavenskog teritorija pokušale pomoći obrani u Mađarskoj.

Ako snage NOV-a oslobode Prekodravlje, a Crvena armija Vizvar i Belavar, Nijemci bi se morali povući na svoj rezervni front kod Đekenješa. Time bi se stvorili dobri preduvjeti za napredovanje snaga NOV-a u smje-

ru gornje Podravine, Međimurja i Hrvatskog zagorja. Ondje bi se mogla provesti mobilizacija i formirati nova divizija. Za taj posao određena je Prva zagorska NO brigada.

Naravno, u štabu korpusa ocijenili su to vrlo primamljivim, mada im se činilo da neće ići sve lako. Ipak vrijedilo je pokušati. Bez rizika nema ništa. Moralo se krenuti odmah, jer čekanje bi išlo na ruku protivniku. Vjerojatnost za uspjeh bila bi veća kad bi imali na raspolaganju nekoliko dana za pripreme i kad bi prikupili više podataka o protivniku. Oni su zapravo doveli Trideset drugu diviziju NOV 5. prosinca u Podravinu na odmor, popunu i opskrbu. Sada se to sve moralo skratiti i ubrzati. Stanovito ohrabrenje došlo je od Streljačkog puka CA koji im je stavio na raspolaganje po jednu bateriju topova i minobacača (pet topova ZIS od 76 mm i pet teških minobacača od 120 mm).

U analizi se dalje navodi da su snage za operaciju u Prekodravlju ipak bile preslabe, da je neprijatelj vrlo brzo reagirao na tom osjetljivome mjestu s premoćni-

jim snagama i prisilio NOV na uzmicanje. Pri tome se ne spominje neiskorištenost Prve zagorske NO brigade i Streljačkog puka CA.⁵³ Priznaje se promašaj obavještajne službe koja je dala podatak da će Kozaci od Koprivnice krenuti za Đekenješ, a ne za Đurđevac.⁵⁴

U izvještaju štaba Trideset druge divizije NOV navodi se da je poslije susreta s Crvenom armijom poraslo raspoloženje za borbu, ali da je operacija u Prekodravlju bila preuranjena, da je divizija za nju bila preslaba i nedovoljno pripremljena. Nije imala niti dovoljno podataka o protivniku, a nije znala ni za dostignute pozicije Crvene armije sjeverno od Vizvara. Ne spominje se sporost i neodlučnost u vlastitim redovima. Dodaje se da se većina nestalih iz brigada »M. P. Miškina« i »M. Gubec« vratila narednih dana i da stvarna brojka iznosi dvanaest nestalih.⁵⁵ Ni u jednoj analizi nije spomenuto da li bi se možda operativna situacija povoljnije razvijala da su jače snage postavljene pred Kozake u dolini između Križevaca i Koprivnice, tj. na zapadnoj Bilogori.

BILJEŠKE

- Više o tome vidi Podravski zbornik 1984, 37–48.
- Podravski NOP odred Desetog korpusa NOVJ preformirao se 18. studenog 1944. u Đurđevcu u Podravsku NO brigadu »Mihovil Pavlek Miškina« kao treću brigadu Trideset druge divizije NOV. Podravski NOP odred Šestog korpusa NOVJ preformiran je tokom studenog 1944. u granične straže i raspoređen uzvodno uz Dravu od Podravske Moslavine do Pitomace.
- Posade u Prekodravlju sačinjavale su domaće skupine Bijele garde u Bukevlju, Ždali, Repasu, Goli i Gotalovu, ukupno oko sto četrdeset članova. Suradivale su s Petim ustaškim stajacima djelatnim združenom u Koprivnici koji ih je opskrbljivao oružjem i municijom. Za uzvrat bjelogardijski su hvatali vojne obveznike u Prekodravlju i Podravini i dovodili u Koprivnicu.
- U ratnom dnevniku operativnog odjela njemačke Komande Jugoslova u Zagrebu (grupa armija »F«) za 10. prosinca 1944. navodi se da su oficiri izviđačkog zrakoplovstva prisluškivali ruske radio-stanice i utvrdili da su se Rusi spojili s Desetim korpusom NOVJ u Podravini u cilju izvođenja zajedničkih operacija. Za 11. prosinca navodi se da je time ugrožena pozadina desnog krila njemačke Druge oklopne armije u južnoj Mađarskoj. Za 12. prosinca navodi se da je općenito slabo branjen front uz Dravu od Đurđevca do Osijeka u dužini od pedeset kilometara. Tvrdi se da ulazak sovjetskih trupa u Slavoniju treba ubrzati »Titov dolazak do vlasti u Hrvatskoj«. Dotad se vjerovalo da će Jugoslavija biti podijeljena »fifti-fifti«. Djelomično »su i zbog toga zadržane jake snage južno od Slavenskog Broda da brane teritorij tzv. NDH. Za 13. prosinca tvrdi se da je cilj zajedničkih operacija prodor u Osijek, tj. u zaleđe dravskog i srijemskog fronta (Zbornik dokumenata i podataka o NOR naroda Jugoslavije, Beograd 1979, tom XII, knj. 4, str. 1101, 1103, 1105, 1106 – dalje: Zbornik).
- U ratnom dnevniku Komande Jugoslova za 19. prosinca 1944. navodi se da rusko angažiranje južno od Drave i pojačani partizanski napadi kod Đurđevca imaju za cilj ugroziti južno krilo u Mađarskoj i da predstavljaju uvod za glavni udar kod Budimpešte (Zbornik, 1115).
- U ratnom dnevniku za 20. prosinca navodi se da je najvjerojatiji cilj zajedničkih operacija prodor na zapad da bi se ugrozilo desno krilo Druge oklopne armije u južnoj Mađarskoj, i na istok da bi se ugrozio Trideset četvrti armijski korpus na dravskom i srijemskom frontu (Zbornik, 1117).
- U ratnom dnevniku za 13. prosinca navodi se da angažiranje bugarskih trupa uzvodno uz lijevu obalu Drave na granici s Mađarskom ima utjecaja na unutrašnju političku situaciju u Hrvatskoj (Zbornik, 1106).
- Nijemci su operaciju nazivali »mostobran Barč«, mada u Barč nisu stigli, dok su je ustaše smatrale odsjekom dravskog fronta s bližom oznakom »Podravina«.
- O virovitičkom mostobranu u cjelini ili o pojedinim njegovim sektorima objavljeno je do sada više prikaza u edicijama Vojno-historijskog instituta JNA i Vojnoizdavačkog zavoda JNA u Beogradu, kao i u edicijama drugih izdavača. Međutim, gotovo u svim slučajevima radi se o sintetiziranim ili fragmentarnim prikazima, što će reći o isječcima u okviru neke globalne strategije ili o monografijama neke operativne jedinice koja se ondje borila. Zbog toga se ovdje daje analitički prikaz cjelokupnih operacija na prekodravskom mostobranu kao odsjeku zapadnog sektora, na osnovi podataka do kojih se došlo najnovijim istraživanjima. Korisnicima Podravskog zbornika to će dobro doći za bolje poznavanje zavičajne povijesti i istodobno za otklanjanje eventualnih nejasnoća ili nedorečenosti u nekim od ranijih prikaza. Popunit će se i praznina između dovoljno spomenutih operacija u rujnu i listopadu 1944. te završnih operacija za oslobođenje Podravine u travnju i svibnju 1945 (Podravski zbornik 1985, 28–47).
- Peti ustaški stajaci djelatni zdrg preformirao se tokom prosinca 1944. u Petu hrvatsku ustaško-domobransku diviziju.
- U formiranju u Zagrebu bio je njemački puk »Anđela spasitelja« (Kampf Gruppe Engel Brecht) koji je 19. prosinca 1944. stigao u Koprivnicu.
- Izvlačenjem zaostalih snaga južne armijske skupine iz Crne Gore i Bosne često se mijenjalo stanje u protivničkom rasporedu. Iz izvještaja korpusne grupe »Kiblers«, koja je od 12. studenog do 12. prosinca držala dravski i srijemski front, vidi se da su u širem rajonu Osijeka i Našice operirali dijelovi njemačke Prve brdske divizije, Sto osamnaeste lovačke divizije, Dvjesto šezdeset četvrte pješadijske divizije, policijske divizije »Stefan« i Drugoga ustaškoga stajajućeg združenja. Od 12. prosinca ondje je operirala i njemačka Jedanaesta zrakoplovna divizija. Po potrebi pomagale su i druge formacije iz sastava Trideset četvrtoga armijskog korpusa (Zbornik, dok. 182. i 185).
- Drava je na tome mjestu široka oko sto do sto pedeset metara, zavisno o vodostaju. Teče oko šezdeset metara u minuti. Potrebni su vješt kormilari. Svaka greška svršava se potapanjem. Plovidba u jednom smjeru traje oko petnaest minuta. Noću je rizičnija. Prema sjećanju komesara Prvog bataljona Podravske NO brigade Ivana Hasana (sada rez. pukovnik JNA u Bjelovaru) noć je bila zvjezdana, prohladna, s niskom izmaglicom, bez vjetera. Vidljivost je u takvim uvjetima ograničena do petnaest metara na površini vode. Kormilari su odbili odgovornost za ne-
- zgodu. U zapovijesti to nije bilo predviđeno. Moralo se veslati. Stanovit broj vojnika nije se usudio sjesti u čunove. Prešli su kasnije skelom.
- Predsjednik mjesnog odbora HSS-a u Bukevlju od 1937. do 1941. bio je Petar Babec, zemljoradnik, rođen 1887. Od 1942. služio je u domobranstvu u Bosni. Vratio se 1943. u doba kapitulacije Italije. Prihvatio se dužnosti predsjednika mjesnog NOO-a. Početkom veljače 1944. posjetili su ga dvojica proustaških agitatora iz Gole i Ždala i uvjerili da NOV neće pobijediti. Predložili su mu da se odrekne suradnje s NOP-om i vrati HSS-u pod vodstvom Mačka. Tražili su i da u selu formira tzv. narodnu obranu, tj. Bijelu gardu. Pristao je i formirao oružanu skupinu. Bio je njen vođa. Počinio je brojna zločinstva u Podravini. U svibnju 1945. pokušao je s ustašama pobjeći u Austriju. Uхваćen je i predan vojnom sudu koji ga je osudio na smrt.
- Kotarski obavještajni centar dostavio je Kotarskom komitetu KPH u Đurđevcu 3. ožujka 1944. spisak u kojem su navedena imena četrdeset tri člana Bijele garde, a nedostaju za dvadeset devet članova. Na terenu su imali oko stotinu jataka i suradnika.
- U izvještaju Okružnog komiteta KPH-Bjelovar od 25. veljače 1944. navodi se da je straža u Novom Virju imala devet članova i da su sestorica zarobljena, a trojica pobjegli. Dodaje se da su istovremeno razoružana sestorica stražara koji su pripadali partizanskoj straži u Molvama (Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske Zagreb, kut. 97–102).
- Novo Virje obuhvaća Bukevlje, Drenovicu; Trepču, Crnec, Pavalnce, Karaš i Kingovo.
- Zbornik, tom V, knj. 25, dok. 42.
- Prema podacima iz elaborata SUP-a u Koprivnici 1962. o zločinstvima kvislinga.
- Kronologija događaja na području općine Đurđevac 1941–1945, Đurđevac 1972, 72.
- Na zahtjev njemačkog Šezdeset devetog korpusa Mađari su u to doba doveli na granicu od Legrada do Barča tri nepotpuna puka. Predviđeno je da sudjeluju u borbama protiv NOV-a na Kalniku i Bilogori. Mađari su pristali da se bore u graničnom području uz južnu obalu Drave, ali ne i da prekorače podravsku magistralnu cestu između Varaždina i Osijeka. U tom smislu pojačali su patroliranje uz granicu, tj. uz južnu obalu Drave. Svu jugoslavensku površinu sjeverno od Drave prisvojili su 1941. ali u zamjenu nisu dali svoju na južnoj obali. Bjelogardijski su im služili kao vodiči. Početkom rujna 1944. mađarski pukovi su se povukli zbog približavanja Crvene armije njihovim istočnim granicama.
- Bilogorski partizanski odred, Virovitica 1969, 163–164.
- Zbirka obrađene građe u Historijskom arhivu Bjelovar, svezak 63.
- Više o tome vidi Podravski zbornik 1984, 42.
- Savo Velagić, Virovička NO udarna brigada, Virovitica, 1984, 71.
- Rade Bulat, Deseti korpus »zagrebački« NOV i POJ, Zagreb 1985, 202–203, navodi da je Podravska NO brigada prilikom forsiranja Drave i pretraživanja Bukevlja ubila i ranila nekoliko bjelogardijskih, a sedmoricu zarobila. Zaplijenjeno je sedamnaest pušaka raznih modela.
- U izvještaju štaba Podravske NO brigade od 11. prosinca 1944. navodi se da nisu postojali podaci o protivničkoj obrani u Ždali, ali se pretpostavljalo da su je sačinjavale manje skupine ustaša i Bijele garde (Arhiv Vojnohistorijskog instituta JNA Beograd, br. br. 2–2, kut. 1195). U stvari, radilo se o skupini Bijele garde u kojoj je bilo i nekoliko isluženih ustaša u ustaškim odorama. Među njima bio je glavni organizator i strateg Bijele garde u Podravini, ratni zločinac Pavle Čekada iz Gole (1910–1957). On je 1941. dobio (uzeo) u posjed trgovačku radnju u Ždali čiji je vlasnik interniran u Srbiju. Bio je zamjenik ustaškog tabornika. Tokom 1942. i 1943. služio je u ustaškoj posadi u Koncentracionom logoru Jasenovac. Vratio se početkom 1944. da bi organizirao Bijelu gardu odnosno ustašku miliciju i pomagao Petom ustaškom stajajućem djelatnom združenju okupirani Podravini. Planirao je i rukovodio svim akcijama. Zapovijedao je ili sam ubijao uhapšene. Poslije rata skrivao se u graničnom pojasu oko Drave. Uхваćen je 27. srpnja 1957. u Novom Virju i osuđen na smrt.
- Zdala i sva naselja u Prekodravlju, osim Bukevlja, pripadala su prije rata koprivničkom kotaru. Općinsko sjedište bilo je u Goli. Nijemci su to područje u travnju 1941. predali pod okupacionu upravu Mađara. Ustaške vlasti nisu se s time mirile i nastojale su preko svojih aktivista nametnuti svoju upravu. Budući da ni stanovništvo nije bilo naklonjeno mađarskim vlastima, ustaški agitatori imali su uspjeha. Formirani su ustaški tabori u Goli i Ždali. Ovi su odmah iz Gole i Ždala odveli u koncentracioni logor Danicu u Koprivnici sedam židovskih porodica s dvadeset članova i iz romskog naselja Ciganfisa (dva kilometra istočno od Bukevlja) dvadesetak porodica s oko sto četrdeset pet članova. Odatle su raseljeni u druge logore i pogubljeni. Naselje Ciganfisa je nestalo. Židovsku imovinu su ustaše međusobno podijelili. Oduzeli su imovinu jednog trgovca kojeg su iselili u Srbiju. Ubili su komandira bivše jugoslavenske žandarmerije u Goli i zaplijenili njegovu imovinu. Tokom 1942. Mađari su pokušali

- nametnuti svoju okupacionu upravu u Prekodravlju. Oduzeli su ustašama upravne i izvršne funkcije vlasti te namjestili svoje činovnike. Zbog toga su šestorica članova iz oba ustaška tabora napustila Prekodravlje i otišla u ustaške postrojbe. Slično je učinilo i nekoliko njihovih pristasa. Međutim, uspon NOP-a i oslobođenje dijela Podravine potkraj 1943. prisilili su mađarske okupacione vlasti na umicanje. Faktično, njihovo se prisustvo otad više nije osjećalo. U Goli i Zdali formirani su ilegalni mjesni NOO-i. Pripremalo se formiranje i u drugim mjestima. To je prekinuto dolaskom ustaškog zbriga u Koprivnicu početkom veljače 1944. Tada su, uz suglasnost Nijemaca, vratili i ustaše u Prekodravlje. Obnovili su svoje tabore i aktivirali ustašku miliciju, tj. Bijelu gardu. Postojale su skupine u Goli, Gotalovu, Repašu i Zdali. Sve zajedno imale su oko stotinu osam članova. Od toga ih je u Zdali moglo biti oko dvadeset pet do trideset.
29. Kao u bilj. 20
30. Podravska NO brigada »M. P. Miškina« formirana je 18. studenog 1944. u Đurđevcu. Forsiranje Drave i napadi na Bijelu gardu u Bukevlju i Zdali bile su joj prve veće akcije. Starješinskom kadru je naredeno da se poduzmu sve mjere predostrožnosti kako bi one prošle bez većih žrtava. To je bilo značajno ne samo s vojničkog, nego i s moralno-političkog aspekta.
31. U izvještaju štaba Podravske NO brigade od 11. prosinca 1944. (kao u bilj. 27) navodi se da cijela akcija nije bila dobro pripremljena: prijelaz preko Drave trajao je dugo, pretraživanje Bukevlja teklo je sporo, pokret za Zdalu je kasnio, osiguranje prema Repašu i Goli nije pravodobno stiglo do cilja, preduhitrili su ga ustaše, a to je prekasno opaženo. Nije im se znala ni jačina. Veze između bataljona i štaba brigade nisu funkcionirale. Većina borackog i starješinskog kadra je mlada i neiskusna, za napad nedovoljno uvježbana. U obrani bi mogla zadovoljiti. Naravno, uz uvjet da se ne upadne u kriznu situaciju koja pogoduje stvaranju panike. U neprijateljskom izvještaju (Zbornik, tom V, knj. 36, dok. 142) navodi se da su pojačanja pravodobno stigla u Prekodravlje iz Koprivnice i zaustavila napredovanje Podravske NO brigade u smjeru sjeverozapada.
32. U jesensko-zimskom razdoblju vodostaj Drave i njenih rukavaca je znatno ispod normale pa se posvuda može proći. Ustaše su imali na raspolaganju dobre vodiče i mogli su pokušati prirediti iznenađenje. Gustiši oko Drave, mada u kasnu jesen, pružao je dobru zaštitu.
33. Zbornik, tom V, knj. 36, dok. 63, 145; knj. 37, dok. 17; Borbeni put Trideset druge divizije, Zagreb 1959, 159. i Rade Bulat, n.dj. 203–204.
34. Već je rečeno da je među bjelgardijcima u Prekodravlju bilo nekoliko isluženih ustaša. Neki od njih stražarili su u koncentracijom logoru u Jasenovcu i sudjelovali u pogubljenjima zatočenika. Hvalisali su se da su ondje pripadali ozloglašenoj Trideset sedmoj ustaškoj bojnoj koja je izvela jedno od prvih masovnih zločinštava u tzv. NDH. Od 26. do 28. travnja 1941. pogubila je u Gudovcu kraj Bjelovara sto devedeset pet muškaraca pod optužbom da su četnici, mada se radilo o zemljoradnicima, u većini bez političke i stranačke opredijeljenosti. Kasnije je sudjelovala u brojnim zločinštva u drugim krajevima. Ta bojna, međutim, nije pripadala regularnoj ustaškoj vojnici, nego je svrstana u red tzv. »divljih ustaša« ili u tzv. »ustašku miliciju«. Kao takva imala je neograničenu slobodu za akciju. Petom ustaškom stajačem djelatnom zdrugu u Koprivnici odgovaralo je da se isluženi »divlji ustaše« u Prekodravlju označavaju pripadnicima takve bojne, jer se time zastrašivalo pučanstvo u svrhu da ga se odvrti od suradnje s NOP-om. Inače, poglavnikovom odredbom od 9. kolovoza 1941. zabranjena je djelatnost »divljih ustaša« i njihovih bojni, ali samo deklarativno. Stražarska bojna u Jasenovcu logoru nazivala se »Obrambena bojna Jasenovac«.
35. Kao u bilj. 19.
36. Rade Bulat, n.dj. 204, navodi da se neprijatelj povukao iz Repaša s manjim gubicima (dvadeset sedam mrtvih). Taj podatak nije bilo moguće provjeriti. Možda se radilo o ukupnim gubicima (mrtvi, ranjeni, zarobljeni, uhapšeni).
37. Šumarija Repaš gospodarila je šumskim revirima Jagerov kut, Gradina, Levaca, Širine, Švanja i Telek (uglavnom hrast lužnjak) koji se prostiru na približno trećini površine Prekodravlja.
- Sama šumarija, osim upravne i pomoćnih zgrada, imala je povećani stovarišni prostor i nekoliko stambenih objekata. Ustaška bojna koristila se zgradama kao nastambama. Dobro joj je došlo skladište s namirnicama, kuhinja, blagovaona i separi za lovacki turizam.
38. U neprijateljskom izvještaju navodi se da su se ustaške postrojbe iz područja Zdale, pod pritiskom jakih partizanskih snaga, povukle prema Goli (Zbornik, tom V, knj. 36, dok. 147).
39. Zbornik, tom V., knj. 36, dok. 63. i knj. 37, dok. 17.
40. Druga kozačka brigada pripadala je Prvoj kozačkoj konjičkoj diviziji. Divizija je formirana 22. rujna 1943. u Mileau, Francuska. Do 8. listopada 1943. stigla je u Srijem i stavljena pod zapovjedništvo njemačkog Šezdeset devetog korpusa u Vukovaru. Druga kozačka brigada ispočetka je označavana kao kavkaska. Operirala je na području Sarajeva, Doboja, Banjaluke, Bosanske Gradiške, Đakova, Slavonskog Broda i Novske, a od 12. prosinca 1944. u Podravini. Trećirana je kao ojačana pukovska skupina, mada je formacijski odgovarala diviziji. Imala je tri manja puka (Treći kubanski, Peti donski i Šesti tjerski), svaki približno po tisuću vojnika. Od 19. prosinca 1944. označavana je kao Druga kozačka konjička divizija.
41. Čim bi bilo oslobođeno Prekodravlje, onamo bi prešao Streljački puk CA, a dvije brigade bi se vratile na južnu obalu Drave i štitile ga iz smjera Koprivnice. U tom slučaju bi brigada »M. Gubec« mogla prijeći na sektor između Križevaca i Koprivnice.
42. Po zapovjedniku brigade pukovniku von Schulzu.
43. U stvari, Nijemci su sasvim sigurno pretpostavljali da će njihove snage od Vizvara biti potisnute do Đekenješa. U tom slučaju front bi odatle vodio preko Botova i Koprivnice u smjeru Križevaca. Od Đekenješa do Staroga Grada držao bi ga Peti ustaški stajaći djelatni zdrug, a produžetak Kozaci.
44. U izvještaju štaba Prve zagorske NO brigade navodi se da su Kozaci imali 340 poginulih vojnika, ubijena 124 konja, uništenih 45 kola i 10 kamiona s ratnom opremom. Razumije se da bi takvi gubici morali ostaviti dublje tragove, ali to se nije dogodilo pa se opravdano može posumnjati u njihovu točnost (Više o tome vidi: Vladimir Hlaić, Grebeni Ivančice (Borbeni put Prve zagorske NO udarne brigade), Beograd 1974, 110–113).
45. U neprijateljskim izvještajima navodi se da su Kozaci 12. prosinca 1944. stigli u Koprivnicu te da su prigodom prolaza kod Pečenika (11 km jugozapadno od Koprivnice) ubili šest partizana (Zbornik, tom V, knj. 36, dok. 145. i tom XII, knj. 4, str. 1101).
46. Vladimir Hlaić, Grebeni Ivančice, 113.
47. U neprijateljskim izvještajima navodi se da su Kozaci 13. prosinca 1944. napredovali u smjeru Virovitice od Koprivnice i osvojili Virje (Zbornik, tom V, knj. 36, dok. 147. i tom XII, knj. 4, str. 1106).
48. U neprijateljskom izvještaju navodi se da je zarobljeno pedeset partizana (Zbornik, tom V, knj. 36, dok. 147).
49. Prema procjeni štaba brigade Kozaci su imali dvadeset šest mrtvih i čuoš s3i iarc2ijsa 3 d 7acãW 3 ac3i jncã i kd3 a af,aJa9,ns=a7inci7ij. 36, dok. 63; knj. 37, dok. 17; Borbeni put Trideset druge divizije, 160. i Rade Bulat, n.dj. 205–207).
50. Rade Bulat, n.dj. 207, navodi da je padom Novigrada prekinuta veza sa štabom Desetog korpusa NOVJ pa je odluka donesena samoinicijativno. Čini se da je obranu Novigrada trebala pomoći Prva zagorska NO brigada, ali se ona nije žurila, smatrajući da Kozaci neće moći odmah krenuti u napad. Još je veći promašaj što se, kao i prošlog dana, računalo na noćne protunapade kojima bi se, eventualno, nadoknadilo ono što je propušteno.
51. Zbornik, tom V, knj. 36, dok. 63. i 147; knj. 37, dok. 17; Borbeni put Trideset druge divizije, 160; Rade Bulat, n.dj. 205. i Kronologija događanja na području općine Đurđevac, 64–67.
52. U neprijateljskim izvještajima navodi se da je Borbena skupina »fon Sulc« (Druga kozačka brigada) uspostavila vezu s južnim krilom Šezdeset osmog korpusa kod Đekenješa i stigla u okoliš Đurđevca, a da su ustaške postrojbe zaustavile prodiranje partizana kod Gole (Zbornik, tom V, knj. 36, dok. 147. i tom XII, knj. 4, str. 1107. i 1109).
53. To spominje Rade Bulat, n.dj. 205–207.
54. Zbornik, tom V, knj. 37, dok. 17.
55. Zbornik, tom V, knj. 36, dok. 85.